

**АКТУАЛІЗЦІЯ ДІАЛЕКТНИХ РИС ПІДЛЯСЬКИХ ГОВІРОК У ЦАРИНІ
ДІЄСЛОВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АНТОЛОГІЇ УКРАЇНОМОВНОГО
ПИСЬМЕНСТВА ПІДЛЯШШЯ «КРАЇНА СВОЙОГО СЛОВА»)**

Гримашевич Галина Іванівна

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови та методики її навчання
Житомирського державного університету імені Івана Франка
h_hrymashevych@ukr.net

Підляшшя як специфічний етномовний континуум, розташований поза межами України, на теренах Республіки Польща, хоча за наявними в ньому діалектними рисами різних мовних рівнів належить до західнополіського говору північноукраїнського наріччя, здавна привертав увагу українських та польських мовознавців (С. Бевзенка, І. Бесараби, Г. Воронич, В. Ганцова, О. Горбача, Ф. Жилка, І. Ігнатюка, Г. Козачук, В. Курашкевича, М. Лесіва, І. Матвіяса, Я. Рудницького, М. Саєвича, Ф. Чижевського, М. Янчука та ін.) і досі перебуває в полі зору лінгвістів (Г. Аркушина, Ю. Бідношиї, Ю. Грицевича,

Ю. Громика, М. Ткачук, А. Яворського та ін.) і вчених інших галузей науки (Ю. Гаврилюка, А. Нікіторовича та ін.) передовсім з огляду на збереження в цьому ареалі культури, ідентичності, мови, яку самі носії називають «хахляцькою».

У контексті дослідження підляських говірок важливими є напрацювання вчених у царині вивчення проблеми актуалізації говіркового мовлення підляшуків у художньому дискурсі, якій присвятили низку праць Ю. Грицевич, Ю. Громик, Д. Мартинюк, А. Яворський.

Об'єкт нашого наукового зацікавлення – «Країна свого слова. Антологія україномовного письменства Підляшшя» [6], яку впорядкував і написав до неї передмову Ю. Гаврилюк [3], де схарактеризував історію розвитку зазначеної території, її культуру та мову від найдавніших етапів до сучасності. Водночас зауважимо, що матеріали досліджуваної антології стали джерелом для укладання лексикографічної праці Г. Аркушина «Підляські слова в художній літературі» [1], перу якого належить і відома праця «Українські говірки Підляшшя: сучасне усне мовлення» [2]. Крім того, за матеріалами досліджуваного видання ми опублікували дві статті про збереження фонетичних підляських особливостей у поетичному дискурсі [5] та говіркових рис Підляшшя на різних мовних рівнях за матеріалами прозових текстів антології [4], а також підготували до друку статтю про актуалізацію морфологічних рис у царині іменної морфології в художньому доробку поетів-підляшуків.

Мета запропонованої розвідки – проаналізувати підляські говіркові риси в царині дієслова в поетичних текстах, представлених в антології.

У виданні «Країна свого слова» вміщено найбільшу кількість поетичних текстів, написаних говірковим підляським мовленням, автори яких – Юрій Баєна (с. 81–83)¹, Василь Білокозович (с. 84–86), Ян Близнюк (с. 91–92), Ірина Боровик (с. 93–102), Василь Перегонко (с. 107–108), Васько Ткач (с. 109–112), Валентина Ващук (с. 115), Роман Ворончук (с. 120), Андрій Гаврилюк (с. 123, 128), Юрій Гаврилюк (с. 131, 134–136), Д. О. (с. 157), Агнешка Данилюк (с. 158), Микола Дацюк (с. 159–160), Микола Ігнатюк (с. 181–182), Іван Киризюк (с. 188–194), Петро Киризюк (с. 195–196), Юстина Королько (с. 197–200), Анатолій Кравчук (с. 203–204), Славомир Кулик (с. 216), Зоя Майстрович (с. 225–227), Євгенія Мартинюк (с. 238–241), Іван Оверчук (с. 245), Ольга Підляшанка (с. 255–256), Ольга Онацік (с. 257–261), Микола Патеюк (с. 265–267), Петро Олексіюв (с. 268–269), Василь Петручук (с. 273–274), Марія Сарнацька (с. 367–369), Софія Сачко (с. 370–371–376), Володимир Сосна (с. 385–387), Степан Троць (с. 392–394). Марко Хмелевський (с. 397–398),

¹Подаємо сторінки, на яких розміщено поезії того чи того автора для легшого сприйняття цитованого далі матеріалу.

Олександр Якончук (с. 402–403), Микола Янчук (с. 409, 414–418) свідомо послуговуються говіркою. Саме такі тексти привернули передовсім нашу увагу. Водночас зазначимо, що в досліджуваному виданні вміщено й поезію, написану українською літературною мовою (автори: Василь Альбічук (с. 75–78), Володимир Зорюк (с. 108–109), Олександра Гаврилюк (с. 129–130), Е. Й. (с. 167), Іван Ігнатюк (с. 174–178), Юрій Ігнатюк (с. 183–184), Богдан Карчевський (с. 187), Петро Купрись (с. 219–221), Олександр Назарук (с. 244), Володимир Савчук (с. 353–354), Іван Токаюк (с. 388), Юрій Трачук (с. 389–391), Павло Шепелюк (с. 399–401), хоча її значно менше, а також поетичну творчість тих, хто пише як літературною мовою, так і діалектною (Ніна Буйновська (с. 103–106), Євгенія Жабінська (с. 168–173), Йосип Карпюк (с. 185–186), Степан Сидорук (с. 377, 383–384)).

У передмові до видання Ю. Гаврилюк зазначає: «Попри <...> всю “різновекторність” та асиміляційні й демографічні процеси на сільських теренах, які ведуть до постійного скорочування численності натуральних носіїв українських говірок, маємо вже справу зі сформованим пластом письменства, створеного як на самому Підляшші, так і вихідцями з нього» [3, с. 50], про що свідчить видана антологія, яка, за словами упорядника, є доказом живучості й багатогранності, дає змогу зазирнути в цей «надбужанський слова круг» будь-кому, хто цікавиться літературною й мовою та самими підляшанами, показує що вони не безмовні, що мають право висловитися по-своєму [3, с. 51].

З огляду на предмет нашого зацікавлення – дієслівну систему, репрезентовану в поетичних текстах видання, – передовсім зазначимо, що в ній відображено низку фонетичних особливостей підляських говірок як у царині вокалізму, так і консонантизму, які й зумовлюють специфіку цієї частини мови.

У художньому поетичному дискурсі антології «Країна свого слова» системно представлено одну з визначальних рис у царині дієслова – наявність інфінітивного суфікса **-ті**, зумовленого важливою фонетичною особливістю більшості теренів поліського наріччя загалом і підляських говірок зокрема – відсутністю звука [и], який послідовно замінюється на [і], що призводить до палаталізації низки приголосних, найчастіше [л] у формах минулого часу дієслів (*Дівчата пуд вечір **співали*** [6, с. 115]; *Всіх нас в хаті батькі **вчили***, / *Шоб ми рудну мову не **забили*** [6, с. 120]; *Вони **пили** й **пили** / І з сього світа **одишли*** [6, с. 216]; *Місець **проспіть**ся в пустум куткові* [6, с. 123]; ***Принесі** на дрижачих журавліних струнах / **найтіхиши** стукіт Земліє і серце Пуци* [6, с. 82]; *У душитвоюой **народілася** пісня* [6, с. 83]; *Десть якось по-мінські **заносіи*** [6, с. 85]; ***Сні**, маленька* [6, с. 93] тощо), водночас й у формі інфінітива: *Іду / по ступеньках драбини / коб **досягнуті** плоду / твого животворного яблика, / І*

коб **подяковати** / і коб **помолітись** [6, с. 81]; бо я хочу **скласті** букет / Моюой Земліє найдорожшуй [6, с. 82]; Ах, як тяжко **повірити**, што живу на **вічний вуйніє** добра зо злом... [6, с. 83]; А руодної мови **знати** не хочеш [6, с. 85]; Ми хочемо так **читати** й **писати** / Як штодень говоримо вдома [6, с. 85]; Висіяти зо твого нутра, / аби дітя **народіти** [6, с. 145]; сонце пражило так / шо готова була його напоїти [6, с. 376]; Коб нініка, / завтра / і в будучому завжди / з чудокриницібрати / і через житє **нести** / **животворни** краплі води / **віери, надієі, любові** [6, с. 83]; живиши – як же **не робіти**, / живиши – як же **не любити** [6, с. 371].

З українським поліським етномовним континуумом Підляшшя об'єднує ще одна діалектна риса – ствердіння [т] в особових формах дієслів теперішнього часу. Найчастіше в поетичних текстах фіксуємо цю особливість у дієсловах 3 особи множини: там куди **лєтят** журавліни череди [6, с. 82]; **Обнимают** мене сосни / і любов [6, с. 83]; Патрийотам Малої Отчизни / гимнув не **грают** [6, с. 83]; Фанфари **труб'ят** – не їм [6, с. 83]; Нас не **лічат** за люде [6, с. 84]; І як зайчикі **гуляют**, / І як пташечкі **співають** [6, с. 93]; **Спорат** чорти за душу, / А вона пустютенька [6, с. 94]; А **ставлят** всьо перед тобою, / **Садят** на хвуори – білому коньові [6, с. 91]; Коли **пускают** перши льоди [6, с. 107]; Батьки всьо на мене там ждуть [6, с. 157]; за столом / **обіедают** тієні минулого [6, с. 376]; Возом в город **уїжджают** [6, с. 386]; У нас кругом **золотієют** поля [6, с. 225]; Іде Пудляше, / **Ідут** пудляшуки [6, с. 398]; значно рідше – майбутнього часу: Кудли твої **епосієют** од штодьоної біди без часу, / руки і ногі **зомлієют**... [6, с. 85]; Щучки моїє без щастя **засохнут** [6, с. 86], спорадично – 3 особи однини теперішнього часу: Дош **бубнит**, / Біжат краплі, / Скачут по калюжах [6, с. 392] та наказового способу: **Нехай** наша молитва / **Скрушиит** серце ворогов усіх [6, с. 225].

Виразну поліську віднесеність демонструє морфемна структура дієслів у поетичних текстах авторів-підляшуків, зокрема форми із суфіксом **-ова-** (вже **заковалазазуля** на юой [6, с. 86]; Погледав на кони, не **налюбовавса** [6, с. 385]), префіксами **од-** (Двери мне гостинно **одчинів** [6, с. 123]; **откриваю** двери на завше / в вечность [6, с. 197]; **Оддаляємся** од себе [6, с. 238]; **Одчиняєш**, мамо, / двери у наш сад [6, с. 240]; Життє **одродиться** знов в нас [6, с. 245]; Хто ж то в тому вінуватий, / Що свого **одруокся** й кінув? [6, с. 256]; **Одходжу** / В поля і ниви [6, с. 394]; щоб знов оджили мої надії [6, с. 91]), **зо-** (Дош ратая з поля **зогнав** [6, с. 85]; що тебе, мила, ще раз **зобачу** / кропльою дощу [6, с. 91]) та **пуд-** (што дня **пудходжу** до кунца світа [6, с. 198]; туолькі тобі **пудсуну** світло [6, с. 198]), які об'єднують підляські говірки з українськими поліськими.

Отже, діалектні особливості на морфологічному рівні в царині дієслова, представлені в поетичних текстах антології «Країна свого слова», зумовлені

передусім явищами фонетичного походження. У поезіях найбільш уживаними є дієслівні форми з інфінітивним суфіксом *-ті* та низка дієслівних лексем зі значною кількістю палатальних звуків. Водночас системно представлено диспалаталізацію [т] в особових формах дієслів, що засвідчено й на інших теренах Полісся. Спорідненість з українськими поліськими говірками демонструє морфемна структура дієслів, у яких відзначаємо суфікси та префікси як виразні репрезентанти діалектів північноукраїнського наріччя. Майстри красного письменства, чиї твори представлено в антології «Країна свого слова», свідомо послуговуються діалектним мовленням, намагаючись максимально зберегти свою ідентичність у мові, актуалізують підляську говірку на різних мовних рівнях, зокрема й морфологічному, у текстах. Водночас діалектні особливості відображають регіональну мовну самобутність, демонструють говіркову різноманітність, збережену у відірваному від України просторі й часі, свідчать про тяглість говіркових елементів від давнини до сучасності. Завдяки актуалізації підляського діалектного мовлення в художньому дискурсі антології «Країна свого слова» можливе збереження унікальної лінгвальної спадщини Підляшшя, що спонукатиме дослідників до вивчення діалектного мовлення унікальної прикордонної території як складника культурної та мовної ідентичності підляшуків.

Література

1. Аркушин Г. Підляські слова в художній літературі. Луцьк, 2024. 120 с.
2. Аркушин Г. Українські говірки Підляшшя: сучасне усне мовлення. Луцьк: ФОП Іванюк В. П., 2022. 196 с.
3. Гаврилюк Ю. Прогулянка підляськими стежинами письменства. *Країна свого слова. Антологія україномовного письменства Підляшшя / Упор. та вступ Юрій Гаврилюк. Більськ на Підляшші, 2023. С. 7–60.*
4. Гримашевич Г. І. Актуалізація підляського діалектного мовлення в прозовому дискурсі (на матеріалі антології україномовного письменства Підляшшя «Країна свого слова»). *Українська полоністика. 2025. Т. 23. № 1. С. 28–40.*
5. Гримашевич Г. Актуалізація діалектного мовлення Підляшшя в поетичному дискурсі: фонетичні риси. *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури: зб. матеріалів наук.-практ. Інтернет-конф. з міжнар. участю, 3–9 лют. 2025. Житомир: Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, 2025. С. 132–137.*
6. Країна свого слова. Антологія україномовного письменства Підляшшя / Упор. та вступ Юрій Гаврилюк. Більськ на Підляшші, 2023. 512 с.